

УДК [930.253:94](477.46)"1941/1945"

Т. А. КЛИМЕНКО*

**ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА ЗА ДОКУМЕНТАЛЬНИМИ
МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

На основі широкої джерельної бази Державного архіву Черкаської області автор робить спробу висвітлити історію Черкаського регіону в період Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: архів; документ; війна; джерела; пам'ять.

В історії кожного народу є не тільки світлі, а й трагічні дати. День 22 червня 1941 р. навіки закарбувався в нашій пам'яті – саме цього дня почалась війна, яка забрала близько 170 тис. мешканців Черкаського краю, в тому числі військовослужбовців, партизан, бійців народного ополчення, винищувальних батальйонів та мирних жителів¹.

Непоправних втрат зазнали архіви Черкащини. Під час фашистської окупації мережу архівних установ Черкащини було зруйновано. Залишаючи територію області, окупанти в 1943 р. розграбували або спалили документи та майно районних і міських державних архівів.

Із Черкаського філіалу Київського обласного архіву в 1941 р. вдалося евакуювати до м. Суми (потім до м. Саратов) лише матеріали темних фондів (97 тюрків). Втрачено 1626 фондів, 277714 справ за 1795–1936 рр.² Всі документи архівосховища по вул. Урицького, 7 згоріли 29–31 серпня 1941 р. Повністю було знищено документи архівосховища по вул. Комсомольській, 21, де розміщувався німецький прикордонний загін. Документи, що зберігалися в сховищі по вул. Леніна, 3, були розграбовані Черкаською поліцією, що займала цю будівлю; дуже постраждали і документи сховища по вул. Комсомольській, 19, де в роки окупації розташовувалися відділи Черкаської районної управи³. Документи використовувалися різноманітними військовими і цивільними німецькими окупаційними органами для канцелярських потреб. Практично повністю було знищено довідковий апарат архіву. Знищено і розграбовано 3,2 тис. книг науково-довідкової бібліотеки, виданих у XIX – на початку XX ст.

До окупації фашистськими військами в м. Умань існували філіал Київського обласного державного архіву та міський державний архів. В Уманському філіалі Київського обласного архіву на зберіганні знаходились документи 1154 фондів 305227 од. зб. та 1 тис. кг неупоряд-

* *Клименко Тетяна Анатоліївна* – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Черкаської області.

кованих документів за 1753–1935 рр. Під час бомбардування ворожою авіацією м. Умань в липні 1941 р. запалювальна бомба влучила у будівлю готелю, яка знаходилася поруч із приміщенням філіалу. Вогонь перекинувся на приміщення архіву і воно згоріло разом з усіма документами й майном.

В Уманському міському державному архіві на зберіганні знаходились 103 фонди 12559 од. зб. за 1916–1936 рр.⁴ Будинок по вул. Карла Маркса, 2, дві кімнати в якому займав міський державний архів, було частково зруйновано⁵.

Одразу після визволення області взимку 1943 р. та восени 1944 р. відновили свою діяльність Черкаський філіал Київського обласного архіву⁶ та Уманський міський та районний архіви⁷.

Важливе значення для відновлення діяльності архівних установ в Україні та виявлення і збирання документів періоду Великої Вітчизняної війни мали спеціальний циркуляр НКВС УРСР від 16 лютого 1944 р. “Про виявлення, концентрацію і охорону документальних матеріалів Вітчизняної війни радянського народу проти фашистських загарбників” та постанова РНК УРСР від 31 серпня 1944 р. “Про заходи до створення документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни і впорядкування архівного господарства УРСР”⁸. Головним завданням архівістів області у 1943–1945 рр. було збирання документів установ і організацій німецької окупаційної влади, забезпечення їх зберігання та оперативного використання. Завдяки наполегливості й високій свідомості співробітників Черкаського філіалу Київського обласного архіву, котрі працювали кілька місяців без вихідних, у 1944 р. було прийнято 732 од. зб. 48 окупаційних установ та документів 80 кг розсипу⁹, а також листи, що надходили з німецької неволі. Документи доводилось виймати напівспаленими з груб, очищати їх від бруду, пилу, сміття. До збирання документів цього періоду залучались не тільки працівники архівних установ, але й громадськість. У районах створювались спеціальні комісії для виявлення та збирання документів, газет, журналів, листівок та ін. Було проведено велику роботу щодо визначення фондової належності документів розсипу та формування з них справ, відновлення основних елементів науково-довідкового апарату. На 1 січня 1946 р. у Черкаському філіалі державного архіву Київської області налічувалося 1330 фондів, 30100 справ.

У 1947 р. до філіалу надійшло 1337 справ 110 фондів від Сумського обласного державного архіву з числа евакуйованих в 1941 р.¹⁰

Документальні матеріали Державного архіву Черкаської області, пов’язані з подіями Великої Вітчизняної війни, нині налічують понад 300 фондів, основу яких складають фонди райвиконкомів, районних планових комісій, сільрад, промислових підприємств, установ, організацій, колгоспів; у них сконцентровані документи періоду війни та відновлення народного господарства після визволення області від фа-

шистської окупації. Джерельна база включає акти, довідки про збитки, що були нанесені народному господарству Черкащини¹¹, спогади та особисті документи учасників Великої Вітчизняної війни¹²; свідчення про кількість могил бійців, сержантів, офіцерів, партизан; списки військовослужбовців, які брали участь у Корсунь-Шевченківській битві¹³; відомості про звільнення населених пунктів від загарбників¹⁴; списки частин та з'єднань Радянської армії, що визволяли населені пункти Черкащини¹⁵; вітальні листи з фронту¹⁶; відомості про допомогу населення армії¹⁷; списки громадян, які внесли гроші на будівництво танкової колони; відомості і списки військовослужбовців, котрі пропали без вісти, та громадян, які були замучені німецькими окупантами, а також тих, кого насильно вивезли до Німеччини; списки інвалідів війни, сімей загиблих; звіти і листування з райвиконкомами, військкоматами про працевлаштування демобілізованих воїнів, надання допомоги сім'ям фронтовиків, влаштування дітей-сиріт у дитячі будинки та ін.

Окремий фонд складає колекція «Історичні довідки про найважливіші події Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. в м. Черкаси і Черкаському районі». У фонді є свідчення про патріотичну діяльність поета Миколи Негоди. Представлені невелика колекція розпорядчих документів німецьких владних структур, а також анкети, спогади, довідки про злочинства гітлерівців та вербування і вивезення до Німеччини на примусові роботи місцевих мешканців, список громадян м. Черкаси репатрійованих до Німеччини. У фонді Управління Служби безпеки в Черкаській області зберігається 30,6 тис. фільтраційних справ на 77,4 тис. осіб, вивезених на примусові роботи до фашистської Німеччини в період Великої Вітчизняної війни. У фонді «Листи радянських громадян, жителів Черкащини, які перебували на примусових роботах в Німеччині під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» зберігаються 11677 листів радянських громадян, надісланих з фашистської Німеччини, сформованих у 207 справ. До фонду «Листи та спогади радянських громадян, жителів Черкащини, які перебували на примусових роботах в Німеччині та на тимчасово окупованій території під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» увійшли листи-спогади про примусові роботи в Німеччині жителів Черкащини, які після закінчення війни повернулись на Батьківщину, та листи про примусові роботи у концтаборах та гетто на тимчасово окупованій території під час війни.

Окупаційна влада надавала великого значення друкованому слову. У державному архіві зберігаються періодичні видання, що друкувалися окупаційною владою українською мовою. Серед цих видань є «Українська думка» (м. Черкаси), «Корсунські вісті» (м. Корсунь), «Рідне слово» (м. Звенигородка), «Українське слово» та «Золотоніські вісті» (м. Золотоноша), «Українські новини» (м. Сміла), «Тальнівський вісник» (м. Тальне), «Уманський голос» та «Український голос» (м. Умань), які складають основу фонду «Видавництво «Українська думка»». У фонді

міститься 73 справи, документи яких висвітлюють діяльність установи з вересня 1941 р. по вересень 1943 р.

Головним завданням перших місяців окупації було забезпечення установ, що утворювалися, печатками та штампами. Заяви на їх виготовлення та зразки відбитків зберігаються також у цьому фонді. Ці документи дозволяють встановити час відновлення діяльності підприємств, установ, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, приватних майстерень, релігійних та громадських об'єднань, їх керівний склад та юридичні адреси.

Окрему частину продукції видавництва складають накази та оголошення місцевої влади. А саме: про світломаскування¹⁸; про негайне інформування поліції про всіх підозрілих осіб¹⁹; про обов'язкову здачу зброї, вибухівки, військового обмундирування та майна²⁰; про обов'язкову реєстрацію комуністів та євреїв²¹; про обов'язкове переселення черкаських євреїв у зазначений район міста та відповідальність за вбивства "працівників нової влади" та спалення будинків²². Саме цей наказ дозволяє документально встановити час заснування та місце розташування єврейського гетто.

У фонді видавництва також зберігається багато інструкцій, які регламентували діяльність різних установ та життєвий устрій громадян; ціноутворення та податки; торгівля на ринках; комунальні правила та платежі; порядок видачі аусвайсів; правила керування велосипедами та ін. Для дослідників української поліції окупаційного режиму певний інтерес має інструкція про надання пільг сільським поліцаям та членам їхніх родин на випадок поранення або смерті годувальника²³.

Великий інтерес становлять оголошення, звернення, застереження із закликами до збору врожаю, виїзду до Німеччини, попередження про заборону самогонваріння, торгівлю "на міру", а не "на вагу", оголошення про проведення концерту та кіносеансу тільки для райхсдойче та ін. Підтримувалась критика радянського режиму у гострих памфлетах, висвітлення страхіття радянських в'язниць та концтаборів, розкуркулення, голодомор.

Багато місця у пресі відводилося інформуванню про місцеві події: відкриттю церков та відродженню релігійного життя, діяльності аматорських колективів. Друкувався новий антирадянський фольклор: думи про концтабори, голод, вірші про колгоспне життя, анекдоти, карикатури.

Широке висвітлення отримала підтримка місцевими цивільними органами радянських військовополонених. Газети друкували списки полонених, яких, з дозволу німецької влади, можна було забирати їх родичами додому. Для тих, хто залишався, збирали одяг і харчі, що зберегло життя багатьом людям.

Найбільш цінним джерелом є документи установ і організацій німецької окупаційної влади. Ці документи допомагають отримати більш

повне уявлення про умови тогочасного життя населення, відображають широкий спектр подій, які відбувалися на окупованій території. Цікавими є документи місцевих органів влади: районних, сільських управ, дільничних уповноважених районних управ, відділів та управлінь районних управ, старостатів.

У районних центрах було створено німецьку цивільну і українську допоміжну адміністрації, котрі за своєю структурою поділялись на округи на чолі з гебітскомісаром, міські громади, які очолював бургомістр, райони на чолі з головою районної управи та села, сільську управу очолював староста²⁴. На кожному дільниці районною управою призначався дільничний уповноважений, котрий розглядав побутові, трудові та житлові питання: виписував наряди на виконання трудової повинності і стежив за їх виконанням, перевіряв санітарний стан та житлові умови мешканців будинків та ін.²⁵

Районні управи контролювали діяльність установ, організацій і підприємств району, займалися господарськими, житловими і громадськими питаннями безпосередньо та через квартальних і дільничних уповноважених, а також через старостати²⁶.

До структури управ належали бухгалтерія, канцелярія та відділи: загальний, фінансовий, промисловий, житловий, будівельний, земельний, охорони здоров'я, освіти і виховання. В їх підпорядкуванні були сільські управи (старостати), земельне управління, ветеринарна мережа, громадська опіка, суд та ін. Функцією сільських управ (старостатів) було виконання постанов, наказів, розпоряджень окупаційних органів влади щодо збирання грошових та натуральних податків, продуктів харчування, одягу з населення; організація роботи громадських дворів; підготовка і відправлення людей на роботи до фашистської Німеччини²⁷ та виконання інших трудових повинностей²⁸.

При районних управах також створювалися служби порятунку, функціями яких були: боротьба з партизанами, самогоноварінням і спекуляцією, виявлення зброї і нелегальних зборів населення. Однак не завжди вони виконували свої головні функції. У фондах районних управ містяться документи, в яких йдеться про незадовільну роботу цих служб. Так, в розпорядженні начальника Чигиринської служби порятунку йдеться про те, що сільські служби проводять роботу, що не входить до їх компетенції: займаються збором наклепів, помстою, систематичним пияцтвом, залякуванням і безпідставними обшуками населення. За виявленням таких дій винним виносили догану, карали у вигляді штрафу в розмірі 200 крб. і звільняли з роботи²⁹. Згідно з наказами районних управ та жандармських постів, у населених пунктах була встановлена комендантська година – з 21⁰⁰ до 4⁰⁰ години, яка була обов'язковою до виконання і “направлена для забезпечення спокою населення та гарантування його приватної власності”. У вечірні та нічні часи проводилося затемнення населених пунктів³⁰. У розпорядчих до-

кументах зазначалося, що “особи, які порушуватимуть наказ, будуть затримуватись і каратись штрафом або іншим покаранням, залежно від характеру порушення”³¹.

У перші місяці окупації території, згідно розпорядженню гебітс-комісара “Про порядок і заходи боротьби з бандитизмом”³², німецькі комендатури почали збирати відомості про місцезнаходження та кількість поранених і хворих радянських солдат³³, складалися списки радянського активу з метою його знищення. Населення ж, яке надавало їм притулок, суворо каралося. При появі радянських літаків і парашутистів негайно вживались заходи для їх ліквідації. За кожного виявленого партизана або зазначення його місцеперебування видавалась премія. Німецькою владою вилучались у населення вогнепальна зброя і набої та знищувались листівки і газети, які закликали до партизанської боротьби та саботажу³⁴.

Але й за цих неймовірно жахливих умов люди не мирилися з порядками, запровадженими окупантами. У містах і селах створювалися підпільні організації, осередки й явочні квартири, формувалися партизанські загони й диверсійні групи³⁵. На Черкащині за весь період окупації до антифашистського підпілля та партизанського руху було залучено понад 15 тис. осіб³⁶, в т. ч. 33 підпільних організацій і груп у селах Вільшана Городищенського району, Нехайки Драбівського району, Кривчунка Жашківського району, Шевченкове Звенигородського району, Іркліїв Чорнобаївського району, Кам’янка Кам’янського району, Канівського району, Вербовець, Шостакове Катеринопільського району, Бровахи, Квітки, Петрушки, Сотники, Селище Корсунь-Шевченківського району, Почапінці Лисянського району, Буки Маньківського району, Коритня, Цибулів Монастирищенського району, Балаклея, Велика Яблунівка, Тернівка, Смілянського району, Бабанка Уманського району, Свидівок Черкаського району, Іркліїв Чорнобаївського району, Васильків, Лебедин Шполянського району; в містах Звенигородка, Канів, Корсунь-Шевченківський (“Комітет – 103”), Сміла, Шпола, Умань 57 диверсійних організацій і груп, у селах Мліїв, Набоків Городищенського району, Чапаївка Золотоніського району, Богачівка, Хлипнівка, Юрківка, Дар’ївка, Копіювата, Мартинівка, Полствин, Таганча Канівського району, Косарі Кам’янського району, Іваньки, Багва, Маньківка, Мар’янівка, Подібна Маньківського району, Копіювата, Коритня, Новосілка, Шабастівка Монастирищенського району, Сунки, станція ім. Т.Г.Шевченка Смілянського району, Білашки, Кобринове, Павлівка Перша, Романівка, Тальянки, Верхнячка, Ліщинівка, станція Христинівка Христинівського району, Будище, Ірдинь, Руська Поляна, Свидівок, Степанки, Хацьки, Худяки Черкаського району, Капустине Шполянського району; містах Городище, Жашків, Звенигородка, Сміла, Тальне, Умань, Черкаси, Чигирин 29 партизанських загонів, груп і з’єднань, які діяли в Золотоніському, Кам’янському, Смілянському (за-

гін “За Вітчизну”), Канівському, Катеринопільському, Корсунь-Шевченківському (в загін входили партизанські групи: ім. Т. Г. Шевченка, “Винищувач”, ім. В. Н. Боженка), Лисянському (загін ім. М. О. Щорса), Монастирищенському (четвертий окремих батальйон 2-ої партизанської бригади ім. Й. В. Сталіна, Коритнянська партизанська група), Христинівському, Городищенському, Черкаському (загони ім. Д. М. Пожарського, ім. М. С. Хруцова, 2-й партизанський полк військ НКВС), Маньківському, Тальнівському, Уманському (загін “Партизан України”, загін ім. М. І. Кутузова), Чигиринському (загони “Холодний яр”, “За перемогу”, ім. Й. В. Сталіна, ім. О. В. Суворова, ім. Ф. Е. Держинського, “За Батьківщину”), Чернобаївському, Звенигородському (загін ім. К. Є. Ворошилова) та 7 партизанських загонів з’єднання “Грозний”, що діяв на Черкащині та Київщині³⁷.

Місцеве населення боролось з німецькими загарбниками, завдаючи їх майну матеріальної шкоди³⁸. Про це свідчить плакат окупаційної влади, що зберігся у фонді “Суботівська сільська управа”, в якому йдеться про боротьбу із саботажниками, які “нищать місце праці”³⁹. Військове командування використовувало різні форми боротьби з опором населення. У численних наказах місцеві жителі застерігалися проти всіляких стосунків з “бандитськими зграями”, зобов’язувалися “пильно стежити за тим, аби на терені того чи іншого села не появлялись як окремі бандити, так і групи людей”, а в разі появи – “негайно повідомляти про це відповідні сільські управи або начальників служби порятунку”⁴⁰. Попереджалося, що “люди, які порушують цей наказ будуть затримані німецькою жандармерією або поліцією і відправлені в робочі табори”⁴¹. В оголошеннях німецького командування місцеве населення закликалося до співпраці із владою, його запевняли, що “бандити будуть знищені”⁴².

За неповними даними на території краю окупаційною владою, каральними органами та їх посібниками закатовано і розстріляно 16 тис. мирного населення, понад 10 населених пунктів були повністю спалені і зруйновані за опір ворогові, саботаж заходів окупаційної влади, за надання допомоги, зв’язок і участь у підпільно-партизанському русі. Зокрема, 16 січня 1944 р. село Острівець Уманського району повністю спалено – 200 дворів, а 156 мешканців було розстріляно за зв’язок із партизанами; хутір Буда Чигиринського району спалено 18 червня 1943 р. 82 особи розстріляно за надання допомоги партизанському загону “За перемогу”; хутори Вдовичин і Ленінський Чигиринського району спалено 19 жовтня 1943 р. і 466 осіб розстріляно за зв’язок з партизанами; с. Мельники спалено у жовтні 1943 р. – 352 двори і знищено 300 мешканців; у с. Вдовин Хутір спалено 140 дворів і розстріляно 409 мешканців. Така ж доля спіткала і села Будище Черкаського району, Шестеринці Лисянського району, хутір Павлопіль Маньківського району та ряд інших⁴³.

Певний інтерес становлять матеріали, що відтворюють події Корсунь-Шевченківської битви як одного із прикладів військової майстерності та масового героїзму радянських воїнів. Ця операція двох Українських фронтів була однією з найблисучіших в історії військового мистецтва⁴⁴. На ознаменування Корсунь-Шевченківської битви 18 лютого м. Москва салютувала доблесним військам 1-го та 2-го Українських фронтів 2-ма артилерійськими залпами з 224-х гармат⁴⁵. Шістьом військовим з'єднанням і частинам, які відзначились у боях за звільнення м. Звенигородки, присвоєно почесне найменування “Звенигородських”; 7 – нагороджено орденом Червоного Прапора; 2 – орденом Богдана Хмельницького 2-го ступеня, 23 військовим з'єднанням і частинам присвоєно почесне найменування “Корсунських”⁴⁶.

У ході бойових дій під час Корсунь-Шевченківської операції масовий подвиг солдатів і офіцерів ставав загальною і повсякденною нормою. Фронтний кореспондент газети “Правда” Борис Полевой, який у ті дні перебував під м. Корсунь-Шевченківським, писав на сторінках газети: “Скільки ж тут було героїв! Героїзм був явищем масовим, героїв треба лічити на сотні. Героїзмом насичене повітря...”⁴⁷. За високу військову мужність кілька тисяч воїнів були нагороджені орденами і медалями, 73-м воїнам присвоєно звання Героя Радянського Союзу⁴⁸.

У значній кількості фондів державного архіву області сконцентровані документи про бойові дії радянських військ та звільнення територій Черкаського краю від фашистських окупантів.

Велика перемога оплачена дорогою ціною – життям та зруйнованими долями мільйонів співвітчизників. Головне завдання нинішнього і майбутніх поколінь – творити правдивий літопис безсмертного подвигу нашого народу у Великій Вітчизняній війні задля збереження історичної пам'яті.

¹ Черкащина в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Збірник документів та матеріалів / Укл.: П. М. Жук, П. П. Жук, С. І. Кононенко. – Черкаси: Брама – ІСУСП, 2000. – С. 5.

² Державний архів Київської області, ф. Р-2407, оп. 6, спр. 11, арк. 2.

³ Державний архів Черкаської області, ф. Р-2407, оп. 1, спр. 4, арк. 2–3.

⁴ Державний архів Київської області, ф. Р-907, оп. 6, спр. 11, арк. 36.

⁵ Там само, спр. 5, арк. 22.

⁶ Державний архів Київської області, ф. Р-907, оп. 6, спр. 11, арк. 35.

⁷ Там само, ф. Р-907, оп. 6, спр. 5, арк. 22.

⁸ Архіви України. – 1985. – № 3. – С. 27.

⁹ Державний архів Черкаської області, ф. Р-2471, оп. 1, спр. 203, арк. 9.

¹⁰ Там само, ф. Р-2471, оп. 1, спр. 108, арк. 44.

¹¹ Там само, ф. Р-2688, оп. 1, спр. 2, арк. 59.

¹² Там само, ф. Р-5950, оп. 1, спр. 38, арк. 1–141.

¹³ Там само, ф. Р-4966, оп. 1, спр. 225, арк. 1–27; ф. Р-5521, оп. 1, спр. 591, арк. 21.

¹⁴ Там само, ф. Р-624, оп. 1, спр. 3, арк. 44; ф. Р-5624, оп. 1, спр. 199, арк. 268–279.

¹⁵ Там само, ф. Р-4738, оп. 2, спр. 107, арк. 23; ф. Р-3445, оп. 1, спр. 4, арк. 2.

¹⁶ Там само, ф. Р-121, оп. 2, спр. 82, арк. 1–3.

¹⁷ Там само, ф. Р-2420, оп. 2, спр. 3, арк. 5; ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 63.

¹⁸ Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 20, арк. 29.

¹⁹ Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 33, арк. 48.

²⁰ Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 20, арк. 54, 65.

²¹ Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 20, арк. 20.

²² Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 20, арк. 10.

²³ Там само, ф. Р-51, оп. 1, спр. 20, арк. 46.

²⁴ *Пономаренко М. Ф.* *Нацистський окупаційний режим на Черкащині // Велич подвигу народного. – Черкаси. – 1995. – С. 86.*

²⁵ Державний архів Черкаської області, ф. Р-52, оп. 1, спр. 20, арк. 2.

²⁶ Там само, ф. Р-2489, оп. 1, спр. 1, арк. 32.

²⁷ Там само, ф. Р-1854, оп. 1, спр. 2, арк. 7–11.

²⁸ Там само, ф. Р-1850, оп. 1, спр. 5, арк. 63.

²⁹ Там само, ф. Р-1353, оп. 1, спр. 2, арк. 108.

³⁰ Там само, ф. Р-1353, оп. 1, спр. 2, арк. 114.

³¹ Там само, ф. Р-1352, оп. 1, спр. 1, арк. 18.

³² Там само, ф. Р-1353, оп. 1, спр. 5, арк. 4.

³³ Там само, ф. Р-1850, оп. 1, спр. 1, арк. 19.

³⁴ Там само, ф. Р-1353, оп. 1, спр. 5, арк. 2–8.

³⁵ Там само, ф. Р-3500, оп. 1, спр. 615, арк. 265.

³⁶ Там само, ф. П-4619, оп. 8, спр. 231, арк. 5.

³⁷ Там само, ф. П-4619, оп. 8, спр. 145, арк. 1–34.

³⁸ Там само, ф. Р-80, оп. 4, спр. 154, арк. 5.

³⁹ Там само, ф. Р-1352, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

⁴⁰ Там само, ф. Р-46, оп. 1, спр. 3, арк. 3.

⁴¹ Там само, ф. Р-1352, оп. 1, спр. 1, арк. 5.

⁴² Там само, ф. Р-1351, оп. 1, спр. 2, арк. 5.

⁴³ *Книга пам'яті України. Черкаська область. – Т. 1. – С. 13.*

Книга Пам'яті України. Черкаська область [Текст] / ред. І. О. Герасимов [та ін.]. – К. : Книга Пам'яті України, 1995. Т. 1 : Городищенський район, Драбівський район, Жашківський район. – [Б. м.] : [б.в.], 1995. – С. 13.

⁴⁴ Там само, ф. Р-5662, оп. 1, спр. 25, арк. 92.

⁴⁵ Там само, ф. П-5644, оп. 6, спр. 353, арк. 137.

⁴⁶ Там само, спр. 1, арк. 88, 89.

⁴⁷ Там само, ф. П-5662, оп. 1, спр. 25, арк. 66.

⁴⁸ Там само, ф. П-5644, оп. 6, спр. 353, арк. 112.

На основе большого количества источников Государственного архива Черкаской области автор пытается раскрыть историю Черкасского региона в период Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: архив; документ; война; источники; память.

The author makes the attempt to highlight the history of Cherkasy Region during the World War II on the basis of State Archives of Cherkasy Oblast sources in the article.

Keywords: archives; the document; the war; sources; memory.